

מבט על, גיליון 893, 10 בפברואר 2017

2017 - שנת המבחנים הקשים של אירופה

עדי קנטור ועודד ערן

בשנה הקרובה תעמודנה מדינות אירופה בפני שורה של מבחנים, שתוצאותיהם עלולות לערער את קיומן של המסגרות, ובמיוחד האיחוד האירופי (א"א) ונאט"ו, שעליהן הן נשענו במסע ההיחלצות משתי מלחמות עולם הרסניות וממלחמה קרה עם ברית המועצות ותוצאות התרסקותה בשלהי המאה העשרים.

המבחנים הם ערכיים וקיומיים. המבחן הראשון הוא לעצם קיום האיחוד האירופי (א"א). הא"א שקם על חורבות אירופה שאחרי מלחמת העולם השנייה, לא במעט בעידוד וסיוע ארה"ב, נוצר כמבנה על-לאומי, תחילה בנושאי כלכלה ואחר כך בתחומי החברה ואפילו במדיניות החוץ והביטחון. ברית נאט"ו שנועדה לטפל בנושא הביטחון הקדימה את הא"א והיוותה גם את החוליה המקשרת בין ארצות הברית, אירופה וקנדה. המאה ה-21 הביאה עמה תהליכים הקוראים תיגר על עליונות המבנים העל-לאומיים. אירופה מצויה למעשה בתחילתו של עידן פוסט-גלובלי ואירו-סקפטי הניזון מהתעוררות תנועות לאומיות-לאומניות שגלי ההגירה מאפריקה, אסיה, כולל תורכיה, ואפילו מתוך אירופה עצמה (הבלקנים למשל), מפיחים במפרשיהן רוח מסייעת. במספר מדינות המפלגות הימניות, בעלות הגוון הלאומני, כבר זכו להישגים ובשנה זו צפויות כמה מערכות בחירות שטומנות בחובן סיכויי הצלחה לאחדות מהן. בהולנד יתקיימו הבחירות לפרלמנט ב-15 במרס כאשר משאלי דעת הקהל מצביעים על הכפלת כוחה של "המפלגה למען החירות" – הימנית, ויש שיגידו גזענית, בהנהגת חירט ווילדרס. בצרפת יתקיימו הסיבוב הראשון של הבחירות לנשיאות ב-23 באפריל והסיבוב השני ב-7 במאי, כאשר למפלגתה של מרין לה פן, "החזית הלאומית", סיכוי רב להגדיל את כוחה, אף כי לא צפוי לה ניצחון בסיבוב השני והקובע. בגרמניה תתקיימנה הבחירות הכלליות ב-24 בספטמבר וכל המשאלים מצביעים על כוחה העולה של המפלגה בעלת אג'נדה של אנטי-מיעוטים "האלטרנטיבה לגרמניה" בהנהגת פראוקה פטרי.

הבולטת בהתנגדותה לאיחוד האירופי היא מרין לה פן שבנאומה בוועידת המפלגות הימניות האירו-סקפטיות בעיר קובלנץ (21 בינואר 2017) אמרה ש"בחירות 2017 יביאו לרוחות שינוי באירופה" והתייחסה לשינוי הגורף שאירופה צריכה לאמץ ביחסה לשטף הפליטים, משבר היורו ומשטר הפיקוח על גבולותיה של אירופה. פטרי הגרמנייה שיקפה את דעת המשתתפים בוועידה בקובלנץ כאשר אמרה כבר בעבר "האסלאם אינו חלק מגרמניה" וכי "יש לירות במהגרים לא חוקיים אם נדרש לכך". גרמניה, צרפת והולנד היו שלוש מתוך שש המייסדות של האיחוד האירופי והתחזקות התנועות הצנטריפוגליות בהן משקפת את היחלשות הרוח הפן-אירופית והתעצמות הלאומנות על חשבונה.

מבחן שני כרוך בסוגיה הקשורה בטבורה למבחן הראשון – החלטתה של בריטניה לפרוש מן האיחוד האירופי. הפרישה היא תוצאה של הבדלנות ההיסטורית הבריטית מאירופה אבל היא קשורה גם לשאלה העקרונית של עליונות משטר וחוק האיחוד האירופי בנושאי הגירה, עצמאות המטבע הלאומי, כרכיב במשטר המוניטרי המדינתי מול זה הכול-אירופי, ולשאלה היכן תתנהל בעתיד מדיניות החוץ והביטחון של אירופה. כאשר תתבהר בבריטניה השאלה של מתן התוקף הפרלמנטרי להחלטה לפרוש, שהתקבלה במשאל עם, ותוגש בקשה בריטית פורמלית לפרישה, כמתחייב מאמנות האיחוד האירופי, תתחבט אירופה בשאלה הקשה – האם פניה "להעניש" את בריטניה הסוררת על ידי הרחקתה מיתרונות כלכליים במשטר היחסים עמה בתום תהליך הפרישה, או להתחשב בעוצמתה הכלכלית של בריטניה ולאפשר לאיחוד האירופי נגישות לשוק הבריטי. גישה פייסנית מול בריטניה עלולה לעודד מדינות אחרות באירופה לאמץ את "המודל הבריטי", שפירושו למעשה אזור סחר חופשי מקסימלי תוך מינימום וויתורים על סממני הריבונות. הא"א יבקש להפוך את הברקזיט למשטר יחסים שבו בריטניה לא תוכל ליהנות מכל היתרונות כאילו נשארה חברה מלאה ללא מחויבות למגבלות שהחברות המלאה מטילה על עצמאותה.

מבחן שלישי עבור המנהיגים האירופים הוא מדיניותו של הנשיא טראמפ בנוגע לחברות בנאט"ו. כבר עתה מחליפים מנהיגי גרמניה וצרפת מהלומות מילוליות עם הנשיא החדש: במהלך מערכת

הבחירות אמר טראמפ כי על חברות נאט"ו להשתתף עם ארצות הברית בנטל הגנתן (למשל בראיון ל"ניו יורק טיימס" ב-21 בינואר 2017) וכי על הארגון אבד הכלח. הקנצלרית הגרמנית הגיבה ואמרה כי "האירופים אחראים לעצמם". בשיחה טלפונית ביניהם ב-28 בינואר הסכימו השניים כי "על נאט"ו להיות מסוגל לעמוד בפני איומי המאה העשרים ואחת וכי ההגנה המשותפת שלנו דורשת השקעה מתאימה ביכולות צבאיות ולהבטיח שכל בנות הברית תורמות את חלקן ההוגן לביטחוננו הקולקטיבי". לפחות כלפי חוץ, זכו שניהם במערכה. מרקל הביאה את טראמפ להכיר בחשיבות נאט"ו והוא מצידו הביאה להכיר בחובת בנות הברית להשתתף באופן הוגן בנטל הכספי של מימון הארגון.

אבל תהיה זו טעות לחשוב כי בכך תמו המחלוקות בין אירופה ואמריקה בנושאות של טראמפ. פרשת איסור כניסתם לארצות הברית של אזרחים משבע מדינות מוסלמיות רק הדגישה את המתחים הצפויים בין שני צדי האוקיינוס האטלנטי. העובדה המדהימה היא שבעת כתיבת שורות אלו יותר ממיליון בריטים חתמו על עצומה נגד ההזמנה שהגישה ראש ממשלת בריטניה תרזה מיי לנשיא טראמפ בפגישתם ב-27 בינואר במהלכה הכיר שוב בחשיבות נאט"ו. לבריטניה יחסים היסטוריים מיוחדים עם ארצות הברית והתערומת הציבורית הבריטית מלמדת על הסלידה מנשיא ארצות הברית דווקא בשעה שבריטניה מצויה בהליכי היפרדות מהאיחוד האירופי ותזדקק להידוק קשרים, ובוודאי הקשרים הכלכליים, עם ארצות הברית כדי לאזן אובדן חלקי של השוק האירופי.

אבל גם בנושאים אחרים חלוק הנשיא טראמפ על עמיתיו הבכירים באירופה. הוא חזר והטיח ביקורת קשה בהסכם הגרעין עם איראן ומאיים, למעשה, בניסיון לפרוס אותו. גם אם השותפות האירופיות להסכם – צרפת, גרמניה ובריטניה – עשויות להסכים עם הערכתו של טראמפ על התנהלותה הכוללת של איראן במזרח התיכון, הן לא תיתנה ידן לפתיחה מחודשת של ההסכם ובוודאי ללא הסכמת כל השותפות, וביניהן איראן. אם טראמפ יתמיד בהתנגדותו להסכם במתכונתו הנוכחית ולא תימצא נוסחה המאפשרת פתיחה מחודשת בהסכמה של המשא ומתן, תאלצנה המדינות האירופיות ולמעשה, הא"א, שניהל את המשא ומתן, עם איראן בשם כל שש המדינות, לחשוף את הקרע בין לבין ארצות הברית.

מדינות אירופה וארצות הברית עשויות למצוא עצמן חלוקות גם ביחס לרוסיה. טראמפ לא הסתיר את יחסו הפייסני והסלחני לשליטה של רוסיה, פוטין. הנשיא נמנע מביקורת חריפה על התנהלותה של רוסיה באוקראינה ובמדינות שאחרי התפרקות ברית המועצות הצטרפו לאיחוד האירופי ולנאט"ו. מדינות אלו רואות ברוסיה איום מוחשי ובוודאי תטלנה ספק במחויבות ארצות הברית לחוש להגנתן גם אחרי הצהרתו המשותפת עם מרקל. אם יחליט טראמפ להסיר חלק מהסנקציות שקודמו בתפקיד הטיל על רוסיה, כחלק מעסקה אפשרית בינו לבין פוטין, הוא יתקשה לשכנע את מדינות נאט"ו והאיחוד האירופי לנהוג כמוהו, כאשר ויתוריה של רוסיה יהיו מילוליים וקוסמטיים בלבד.

גם בנושא היחס לשליט תורכיה, ארדואן, עלולים לצוף חילוקי דעות. הפגיעה הנמשכת בחירויות האזרח במדינה זו, שהחריפה אחרי ניסיון ההפיכה, אילצה את מנהיגי אירופה להביע בגלוי ביקורת על המשטר התורכי – ביקורת שממנה נמנעו בתחילה, בשל רצון לראות את תורכיה בולמת בגבולותיה את גלי הפליטים מסוריה ושאר חלקי המזרח התיכון. טראמפ לא הסתיר כי התנהלותה של תורכיה היא לא מעניינו ולדידו חשובה יותר תרומתה למאבק בדאע"ש.

לבעיות הטורדות את מנהיגי אירופה – מהתגברות הימין הלאומני, המשך ביחס למיעוטים אתניים-דתיים, וכלה במתחים במשולש ארה"ב-אירופה-רוסיה – השלכות גם לישראל. עלייתן של תנועות ומפלגות, הדוגלות בהגבלות על מיעוטים וזרים, ובמקצתן גם בולט האלמנט האנטישמי והכחשת השואה, ההיסטוריה והאתוס של ישראל צריכים לחייב אותה לנקוט בקו שמעדיף את הממד המוסרי על תועלות מדיניות גם באותם מקרים שמנהיגים מקבוצה זו מגלים יחס אוהד לישראל, או תומכים בקו המדיני שבו ינקוט הנשיא טראמפ בנושאים מסוימים. העברת השגרירות האמריקאית לירושלים עשויה לגרוף תמיכה של מפלגות עם פן נוצרי חזק לתמוך במהלך. מאידך, עלול האיחוד האירופי להיגרר למהלכים שכוונתם להביע התנגדות לצעד האמריקאי, כמו למשל על ידי התנזרות מפעילות מדינית של נציגי האיחוד בירושלים והמלצה למדינות החברות לנהוג כך.

החרפת המשבר בין בריטניה והאיחוד האירופי, תחייב את ישראל למצוא את הפתרונות הכלכליים המתאימים למערכת היחסים הענפה שיש לה עם האיחוד מחד, וליחסים הכלכליים עם בריטניה ובמיוחד אם זו תיצור אזור סחר חופשי עם ארצות הברית אחרי התנתקותה הפורמלית מן האיחוד האירופי, מנגד.